

KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN GELENEKSEL VE GÜNCEL KONUTLARDA MİMARİ TASARIMA YANSIMASI; DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

İclal Aluçlu¹, Havva Özyılmaz², Mine Baran³

Dicle Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

ialuclu@dicle.edu.tr, havvaozy@dicle.edu.tr, mbaran@dicle.edu.tr

ÖZET

Kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal bir süreç içinde öğrendiğimiz inançlar, maddi ve manevi öğeler birliğidir. Aynı zamanda kültür, sosyo-kültürel evrendeki eylemlerin ve araçların ortaya koyduğu kurallar, bunların etkileşim ve ilişkileri olarak tanımlanır.

Konut tasarımı, bir “çevre” oluşturma eylemidir. Tasarımda kullanıcı eylemlerinin ve gereksinimlerinin en etkin bir biçimde yerine getirilmesi amaç edilir. Tarihsel süreç içinde mekanlar incelendiğinde belirli eylemlerin ve fonksiyonların belirli mekansal oluşumlara karşılık geldiği görülmektedir. Gereksinimler etmenlerin sonucu olduğuna göre kullanıcının yapının kullanım evresindeki gereksinimlerini çevresel etmenlerden bulmak mümkündür.

Diyarbakır, değişik kültürlerin miras bıraktığı zengin bir mimari birikime, bu kültürlerin somut ifadeleri olan kentsel yerleşimlere ve yapılara sahip bir İl'dir. Antik çağlardan günümüze kadar kalan bir yandan Batı Dünyasını Doğuya ve Uzak Doğuya bağlayan öte yandan da Karadeniz'i Basra körfezine bağlayan, önemli ulaşım ve ticaret akslarının kesiştiği kavşak konumunda olması nedeni ile, dış dünya ile kültür, sanat, bilim ve ticaretin bir mübadele noktası olma özelliğine sahiptir. Diyarbakır'da görülmeye değer yüzlerce yıllık tarihe sahip kiliseler, camiler, kervansaraylar ve hamamların yanı sıra bir çok medeniyetin izlerini bünyesinde barındıran görkemli evleri de mevcuttur. Bu evlerin oluşumunda etkili olan en önemli unsur, çeşitli uygarlıkların yaşayış tarzları, gereksinimleri ve kültürlerini yansıtması olmuştur. Bildiride, kullanıcı gereksinimlerinin tasarım bağlamında, Diyarbakır sur içi ve sur dışı (geleneksel ve güncel) konut mimarisi üzerine nasıl yansıdığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Geleneksel ve Güncel konutlar, Çevre koşulları, Kullanıcı gereksinimleri, Mimari tasarım

1.GİRİŞ

İnsanın binlerce yıllık tarihi içerisinde en dikkat çeken uğraşlarından biri yaşadığı çevreyi çeşitli gereksinimleri doğrultusunda düzenlemesi ve değiştirmesidir. Var olmamızla birlikte başlayan bu gereksinimler tabiatın sunduğu bir nevi hazır ürünlerle (mağara, kovuk, in) ve bazı geçici çözümlerle karşılanmıştır.

Yerleşik hayata geçilmesi, beraberinde ilk mimari faaliyetleri de getirmiştir. İnsanoğlu'nun neolitik dönemde başladığı konut üretim ve tasarımı tüm tarih öncesi ve tarih çağlarında devam etmiş farklı kültür, toplum, iklim ve coğrafyalarda birbirinden oldukça değişik plan, tip, estetik ve görünümde konut modelleri ortaya çıkmıştır. Uygarlığın temellerinin atıldığı üretimin, yerleşik hayatın ve gerçek anlamda ilk evrelerin ortaya çıktığı neolitik dönemde köy olarak tanımlanabilecek ilk yerleşim yerleri de ortaya çıkmıştır. Özellikle su kaynaklarına yakın düzlüklere ve topografyası yerleşime uygun alçak tepelere kurulan yerleşimler, gelişmiş mimarisi ve yapısal özellikleriyle Anadolu'nun geleneksel halk mimarisinin öncüsü olmuştur.

2. DİYARBAKIR KENTİNİN TANITILMASI

Diyarbakır, Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan bir il'dir. Antik çağlardan günümüze kadar kalan bir yandan Batı Dünyasını Doğuya ve Uzak Doğuya bağlayan öte yandan da Karadeniz'i Basra körfezine bağlayan, önemli ulaşım ve ticaret akslarının kesiştiği kavşak konumunda olması nedeni ile, dış dünya ile kültür, sanat, bilim ve ticaretin bir mübadele noktası olma özelliğine sahiptir.

Resim1: Diyarbakir kenti sur içinden görünüş

Şehrin ilk adı "Amidi" olarak belirlenmiş, Arap kaynaklarında "Amid" ismi ile anılmış. Jeolojik yapısından dolayı siyah bazalt taşların pek bol bulunduğu ve yapı malzemesi olarak kullanıldığı bu kente, Türklerin yöreye gelmesinden sonra uzun yıllar "Kara Amid" denmiş. Sonraki yıllarda "Bekr"

adlı aşiretin şehre yerleşmesi bu diyara “Diyar-ı Bekr” denmesine sebep olmuş. 1937 yılında ise “Diyarbakır” olmuştur.

Tarihi M.Ö. 3000 yıllarına dayanan Diyarbakır surlarının Hurriler tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Surların Roma İmparatorluğu döneminde genişletilerek bazı kısımlarının onarıldığı, daha sonra şehre hakim olan devletler tarafından onarım ve bazı eklerle günümüze dek ulaşmaktadır. Üzerinde yer aldığı arazinin konumu uygun olarak Kalkan Balığı şeklinde inşa edilen surlar 5 km. uzunluğunda. Duvar yüksekliği 12m. ve genişliği 3-5m. arasında değişmektedir. Yapımında koyu gri renkli andezit taşı kullanılmış. Sur içinde şehrin kuzeydoğu köşesinde iç kale yer almaktadır.

Dış kale surları üzerinde 82, İç kale surları üzerinde ise 16 burç bulunuyor. Her yanı farklı dönem ve uygarlıkları yansıtan kitabeler, oyma ve figürlü kabartmalarla bezenmiş olan surlarda 12 medeniyete ait, çok sayıda yapım, onarım ve sanatçı kitabeleri adeta sergilenmektedir. Diyarbakır’da uzun bir süre kalan Albert Gabriel, surları “Kitabeler Manzumesi” olarak değerlendiriyor.⁶ Surun dört ana yöne açılan dört kapısı vardır. Bu kapılar “Dağ Kapı”, “Urfa Kapı”, “Mardin Kapı” ve “Yeni Kapı”dır.

3. ÇEVRESEL KOŞULLAR VE KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN BELİRLENMESİ

En eski uygarlıktan günümüze, belli bir kimliği korumuş her topluluğun kuşaktan kuşağa aktardığı, kendi özelliklerini yansıttığı bir sosyal davranışı vardır.

Doğadan ve yaşam şeklinden kaynaklanan toplumsal deneyimler, görüşler, inançlar, töreler mimariyi de etkilemiştir. Bu etkiler insan ölçüsüne dayalı kullanım anlayışıyla birleştirilmiş ve mimari, "biçim durumuna gelmiş bir hayat" olmuştur.

Çevresel koşullar; kullanıcı gereksinimlerinin belirlenmesinde ve tasarımda önemli rol oynar. Oluşturulan yapma çevrelerin kullanıcı gereksinimlerine ve yaşam biçimlerine yanıt vermesi gerekmektedir. Her medeniyette mevcut çevresel koşullar ve kullanıcı gereksinimlerinin etkisiyle kendine özgü bir konut mimarisi oluşmaktadır (Arseven, 1984).

2.1. Kullanıcı Gereksinimleri

Kullanıcı gereksinimleri bir mekanda olması gereken en az nitelikleri belirler. Bu niteliklerde olabilecek her bir eksiklik kullanıcı için eksik rahatsızlık nedeni olacak ve tasarlanan mekânın kullanımı aksayacaktır.

Erkman, kullanıcı gereksinimlerini gözlenemeyen soyut bir kavram ve onun izlenebilen -somut görünümü insanın yaptığı “davranışlar” şeklinde tanımlamaktadır (Erkman,1982).

Bu açıdan, kullanıcı gereksinimlerinin anlaşılması, mekanı kullanan insanın davranışlarının ve bu davranışları oluşturan nedenlerin bilinmesi olup, insan ve davranışları arasındaki ilişkilerin ortaya konması ile mümkündür.

İnsan davranışlarının temel amacı gereksinimlerin tatmin edici olması ve karşılanmasıdır. Biz bu davranışları insanın yaptığı eylemler şeklinde ele almaktayız. Mimarlıkta, kullanıcı gereksinimleri; dinlenme, beslenme, çalışma, temizlenme ve uyuma gibi, eylemler olarak ele alınmaktadır.

Kullanıcı gereksinimleri bir gereği ve zorunluluğu belirtmektedir. Kullanıcının yaşamını sürdürürken fizyolojik, psikolojik ve toplumsal açıdan rahatsızlık duymamaları ve yaptıkları işlerde verimli olmalarını sağlayan tüm olanak ve çevre koşulları onun gereksinimleridir. Yani kullanıcı gereksinimleri; kullanıcı ve kullanıcıların belli bir eylem ve eylemleri yerine getirebilmeleri için çevrenin sahip olması gerekli ödün verilmez koşullardır.

Kullanıcı gereksiniminin tasarım sürecindeki yerini belirleme, yapının tasarım ve kullanım aşamasında yeterliliğini belirlemek açısından önem taşımaktadır. Kullanıcı gereksinimleri ile tasarım ilişkisi doğru kurulmadığında tasarımda kullanım amacına ters düşülür. Eski yapılarda bu ilişkinin doğruluk oranı günümüz yapılarına göre daha fazladır (Şener, 1977). Bu uyum yapıldıkları dönemin çevresel koşulları ve kullanıcı gereksinimlerinin bir sonucudur. Diyarbakır eski Suriçi ve Surdışındaki evlerinde çevresel etmenleri ve kullanıcı gereksinimlerinin-tasarım ilişkisinin kurulması ve kullanıcı gereksinimlerindeki farklılıklarının tasarımlara belirgin bir biçimde yansıdığı gerçeğinin ortaya çıkarılması günümüz yapılarında da bu ilişkinin doğru kurulabilmesi açısından önem teşkil etmektedir. Aksi takdirde insanların gereksinim duydukları konfordan uzak yapılar ortaya çıkmaktadır.

3. KULLANICI GEREKSİNİMLERİNİN GELENEKSEL VE GÜNCEL DİYARBAKIR KONUTLARINDA MİMARİ TASARIMA YANSIMASI

Çevre koşullarına bağlı olarak kullanıcı gereksinimlerinin geleneksel ve güncel konutlarda yaşama mekanına yansımaları ortaya çıkarabilmek için konutlara ait özelliklerin bilinmesi gerekmektedir.

Birçok medeniyetin yerleştiği ve iz bıraktığı Diyarbakır geleneksel evlerinin bulunduğu alanın surlarla sınırlanmış oluşu, bitişik evlerin oluşumuna neden olmuştur. Yöresel malzeme olan kara bazalttan yapılmış olan eve giriş, sokaktan bir geçit ile sağlanmaktadır. Evlerin ortasında bir avlu bulunmaktadır. Avlular ya bina kitleleri ile ya da yüksek duvarlar ile sokağa tamamen kapalı, komşu evden görünmemektedir. Dışa kapalı olan bu görünüm, avluda geçen hayatı dışarıdan gizlemiştir.

Çok sert bir kara iklimine sahip olan Diyarbakır'da geleneksel evler ikliminin özelliklerine göre biçimlenmiş, yazlık, kışlık ve mevsimlik bölümler oluşmuştur. Yönlendirmeler günün koşullarına ve iklime göre olmuştur. Evin en önemli bölümlerinden biri yazlık kısımdır. Bu bölümde en önemli

birim eyvandır. Eyvanın önünde avlu, avlunun ortasında da çok derin olmayan havuz, çiçeklik, dut ağacı vardır.

Bir bodrum kat üzerinde kurulan, tek yada iki kattan oluşan bu evlerin haremlik-selamlığı bölümleri de vardır. Haremlik kısmının kapısı 2 metreyi geçmeyen, süslü basık bir yapı iken, selamlık kapısından ise bir atlının geçebileceği kadar yüksektir.

Mutfak harem bölümünde genellikle kilerle bağlantılı düzenlenmiştir. Bazı evlerde hamama rastlanır. Tuvaletler sokağa yakın düzenlenmiştir.

Geleneksel konut dokusunun oluşumunda surların sınırlayıcılığının ve mevcut malzemenin yanı sıra yaşama biçiminin ve dinin etkisinin de önemi büyüktür. Evler, yaz-kış sürekli kullanılan yapılardır (Cengiz, 1993). Yaşam yazın avlu ve eyvanlarda, kışın ise odalarda geçerdi. Bu evlerde çok sayıda oda mevcuttur. Oda sayıları evin zenginliğine göre değişmektedir.

Resim 2: Geleneksel Diyarbakır evi
“Avludan görünüm”

Resim 3: Geleneksel Diyarbakır evi
“Avludan görünüm”

Diyarbakır’da Cumhuriyet sonrası dönemlerde Türkiye’nin yeni yapılanma hareketlerinde olması kenti asker ve memur nüfusu birikimiyle karşı karşıya bırakmıştır. Sur içinde ihtiyacı karşılayacak konutun bulunmaması nüfusu sur dışına taşırılmıştır (Özyılmaz, 2001). Sur dışında gelişmenin diğer yönü, demiryolunun gelmesi ve halkı buraya çekmeyi amaçlayan yapıların yapılması ve 1935 yılında başlatılan imar çalışmaları ile devam etmiştir.

Geleneksel konutlarımızın bulunduğu surlarla çevrili sur içi kenti kentin yatayda gelişmesini engellemiş ve konutun niceliksel olarak artmasını önlemiştir. Bu fiziksel kısıtlama sur içinde aşırı yoğunluk yaşanmasına ve nüfusun sur dışına taşmasına nedendir. Sur dışında mütaahitler imara açılan bölgelerde konut üretmeye başlamışlardır.

Kale dışında yapılmaya başlanan ilk bahçeli evlerle yepyeni ve modern bir şehir 4–5 yıl içinde kurulmuştur (Beysanoğlu, 2001).

Sur içindeki geleneksel dokudan oldukça farklılaşan sur dışı evleri günün koşullarına, değişen aile yapılarına, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik durumu göre biçimlenmiştir.

Sur dışında ilk oluşan evlerdeki avlu tipi dış avludur. Bu evler de bahçe vardır önünde bir havuz ve çiçeklikler bulunurdu.

Gündüz gece bölümlerinin ayrıştığı bir konut biçimlenmesine sahiptir. Sur dışındaki evlerde odaların düzenlenmesi çok özenlidir.

Odalar arası ortak alan kavramı daha etkilidir. İç düzenlemede ve odaların tasarlanmasında kesin ayrımlar başlar. Odanın içi işlevlerine bağlı olarak kesinlikle tanımlanmış ve uygulamada belirli ölçüde özenli davranış ortaya çıkmıştır.

Oda sayısı da aile büyüklüğüne paralel olarak fazla değildir. Sur dışındaki evlerde aile yapıları değişmiş, çekirdek aileye dönüşüm gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda evler küçülmüş, oda sayıları azalmıştır.

Resim 4: Sur dışında yapılan ilk konutlar

İlk evler az katlı iken zamanla apartmanlaşma sürecine girilmiş, ancak bu çok katlı yapılaşmadan ne yazık ki Sur içi dokusu da nasibini almıştır.

Resim 5: Sur dışındaki apartmanlar

Resim 6: Sur dışındaki apartmanlar

Sur dışında sur içindeki sıkışıklık ve kapalılığa rastlanmamaktadır. Sur içindeki kapalı görünümüne karşın, sur dışında dışa, doğaya açılma belirgindir.

Sur dışı günümüz evleri yine kullanıcı gereksinimleri ve istekleri doğrultusunda az katlı dubleks, çok katlı apartmanlar ve toplu yerleşim bölgeleri olan toplu yaşamı tercih edenler için toplu konut siteleri şeklinde biçimlenmiştir.

Resim 7: Sur dışındaki toplu konutlar

Gelecekte konut tasarım kriterlerinin doğru bir şekilde oluşturabilmesi için geleneksel ve güncel konutlardaki çevre koşullarına bağlı gereksinimlerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Geleneksel Evlerde Çevre koşullarının Kullanıcı Gereksinimleri ile Yaşama Mekanına Yansıması Aşağıdaki gibi olmuştur (Aluclu &Kejanlı, 2001).

1. Psiko sosyal çevre koşulları

- Mahremiyet: Kentin surlarla çevrili oluşu, sur içinde yapı yapılacak alanı sınırlamıştı. Evler birbirine yaklaşırken, sokaklar daralmıştı. Bu da beraberinde güvenlik, mahremiyet gibi bir çok sorunu getirmiştir. Sokakların belli bir genişlikte olması nedeniyle zemin katların duvarları sokağa taşamaz, sokağı daraltamazdı. Buna karşın üst katlar sokağa taşabilirdi. Şahniş denen bu katların pencereleri sokağa bakardı, komşuyu rahatsız etmeyecek şekilde düzenlenirdi. Geleneksel evlerin planlanmasında komşuya saygı ön planda tutulmuştur. Hiçbir ev birbirini rahatsız etmez., mahremiyet gereksinimini iyi sağlamıştır. Haremlik-

selamlıklı evlerde evlerin kadın erkek ayırımına göre düzenlenmiş olması günün koşullarına göre mahremiyet gereksinimini oldukça yüksek düzeyde sağlandığını göstermektedir.

- Davranış Gereksinimi: İnsan ilişkileri, oda içinde oturma düzenleri, yaşamın içinde geçtiği eyvan avlu, ailede erkek çocuğu için oda
- Estetik: Estetik öğeler havuz, renk, doku, süslemedir.
- Toplumsal: Sur içindeki ailenin kentle ilişkisinde erkek ile sınırlı idi. Erkekler bütün günü dışarıda geçirirler, ailenin geçimini temin için çalışırlardı. Kadınların, hatta kızların çarşıya çıkması hoş karşılanmazdı. Erkekler çarşı-Pazar işini yaparlardı. Kadınlar evde çalışırlardı. Bu nedenle evler bir anlamda kadının yeri idi Mahallede komşuluk ilişkileri güçlü idi. Gidiş-gelişler sıkı idi. Aile iyi ve kötü günlerini komşuları ile paylaşırdı komşular arası yardımlaşma her alanda olurdu. Akrabalık ilişkisi güçlü idi. Ekonomik durumu iyi, yaşlı biri akraba topluluğunun liderliğini üstlenirdi. Bunlar din ögesi ile yerlerini güçlendirme eğilimindeydiler. Aile üyeleri, ev içinde değişik önemlerde yer alırlardı. Ailenin en önemli kişisi aile reisi olan baba idi. En önemli ve özenli oda onun idi. Ekonomik etkinlikler, evlenmeler, siyasi konularda karar verme aile bireylerinin görevini düzenleme yetkisi babadaydı. Evin hanımı ikinci derecede önemli kişiydi. Suriçi evlerinde ilişkiler güçlü olduğundan , misafir geliş gidişleri, ağırlamalar fazlaydı. Bunun için mekan gereksinimi, donatı gereksinimi fazla idi. Yatılı misafirleri ağırlamak için eşya ve yataklara ve bunların saklanacağı mekanlara gereksinim vardı.

2. Kültürel çevre koşulları

- Mahremiyet: Odalarda gusülhane, penceresiz avluya bakan oda duvarı, cumba
- Kültürel gereksinim: Geleneksel yaşamda yerde bir sini etrafına oturularak yemek yenirdi. Bakır bir sini üstünde tahta kaşıkla yemek yenirdi. Aileler kalabalık olduğundan besinlerin depolanma gereksinimi vardı. Bu evlerde kiler birimini olumunun nedenidir. Kilerler genellikle mutfak ile bağlantılı idi. Serin olması nedeniyle bodrum katta yer alırdı. Avlu ile direk bağlantılı olanları da vardı. Mutfak tek kemerli olup, avluya bakar ve düz ayak girilirdi. İçinde ocak bulunurdu. Zemini taş kaplı olup, buradan alttaki kilerlere inilirdi. Kilerler bir veya birkaç basamakla inilen bodrumlarda yer alırdı. Bazı kilerlerde kışlık odun vb. saklanırdı.

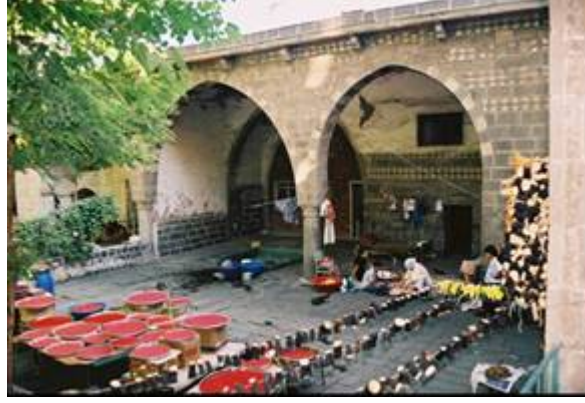
Resim 8: Mutfaktan görünüm

Resim 9: Kilerden görünüm

- Geleneksel beslenme alışkanlığında etin özgün yeri vardır. Yemekler genellikle bol acılı, çok yağlı ve ekşili idi. Bazı yiyecekler kış için kurutularak saklanırdı. Kabak ve patlıcan oyularak kurutulur, kışlık yiyecek olarak hazırlanırdı. Üzümünden pestil ve sucuk yapılırdı. Otlu peynir yapılırdı. Sumak ekşili yemeklerin yapımında kullanılan, günümüze de gelen yöreye özgü bir besindi. Meyankökü şerbeti geçmişin yaygın biçimde tüketilen bir içeceği idi. Günümüzde yerini kola, soda gibi içecekler bırakmıştır. Yaz aylarında avlularda ve damlarda kurutularak salça ve kurutma sebzeler vardı. Günümüzde bu alışkanlıklar buzdolaplarının yaşamımıza girmesi ile aza inmiştir. Bazı geleneksel değerler ise yerini hazır yiyeceklere bırakmıştır.
- Eğitim, deneyim: Evin reisinin kendi işi için avluyu kullanması, kışlık erzakların avluda hazırlanması
- Eğilim ve yönelim: Harem-selamlık, odalarda gusulhane, gelenek görenek

Resim 10: Gelenekselde geleneksel değerler

- Gelir düzeyi : Süsleme, Başoda, ara oda, sokağa taşma (cumba), sokağı örtme (kabaltı)

3. Fiziksel Çevre koşulları

- Mekansal: Mekan ölçüleri kavak ağacı esas alınarak belirlenmiştir. Suriçi geleneksel evlerde oda yükseklikleri 4-4.5 m' dir. Odaların yüksek tutulması ferah olması isteğindedir. Geleneksel evlerdeki bir çok odada tepe pencereleri bırakılarak mekanın daha ferah olması ve daha fazla ışık alması istenmiştir.
- Isısal: İklimin sıcak olması oda yüksekliklerini etkilemiştir. Avlu, eyvan kuzeye yönlendirilmiş, avluda kullanılan gözenekli bazalt taşın serinlik vermesi
- İşitsel: duvar kalınlığının sesi geçirmemesi, gürültüyü önlemesi,
- Görsel: Kemerler, eyvanlar, avluya bakan cepheler
- Sağlık: Mekanların yönere göre yerleştirilmesi (yazlık-kışlık-baharlık özellikleri). Eyvan, mutfak, depo kuzeye yönlendirilerek sağlıklı koşulların oluşumu sağlanmıştır.

- **Emniyet:** Suriçi evlerinde kenti çepeçevre saran surlar kentin güvenliğini sağlama en etken öğedir. Bir ortaçağ kenti görünümünde olan kent gece kapıları kapanan, kendi içine dönük yaşayan bir kentti. Kale gibi sokağa bakan yüksek avlu duvarlar evin güvenliğini sağlamada en önemli öğedir. Evlere bir geçitten geçilerek avluya girilerek evin diğer birimlerine geçilir. Sokak cephesine pencere açılmamış, avlu cephesindeki pencerelerde ise demir parmaklık ve kapaklar vardır. Saldırı ve hırsızlara karşı alınan bir tedbirdir. Havuzlar çocuklar için tehlike arz etmesin diye az derin tutulmuştur. Cumbalarda sokağı dik kesen ve geleni görmeye yarayan pencereler
- **Temizlik:** Diyarbakır eskiden tertemiz bir kent idi. Kentin genel alanları temizlikçiler tarafından temizlenirdi. Mahallelerin temizliği o mahallede oturanlar tarafından yapılırdı. Önceden belirlenen günlerde, bayramlarda, özel günlerde herkes kapısının önünü temizlerdi. Çöpler toplanarak, kent hamamlarında yakılırdı. Kanalizasyon ağı çok eskilere dayanan Diyarbakır sur içi kentinde tuvaletler sokağa yakın konumlanmıştır. Hamamlar ise yalnız zengin evlerinde rastlanılırdı. Diğerleri haftanın belli günlerinde, ya da sabah erkeklere, öğleden sonra kadınlara olmak üzere kent hamamlarında yıkanma eylemlerini gerçekleştirmekte idiler. Küçük evlerin bazılarında odalarda yıkanma eylemi gerçekleşmekte idi. Yatak odalarında banyocuk, avluda veya geçite yer alan sokağa yakın konumlanan tuvaletler, avluda bulunan havuz, tulumba (avluyu yıkamaya yarayan)

Güncel Evlerde Çevre koşullarının Kullanıcı Gereksinimleri ile Yaşama Mekanına Yansımaları Aşağıdaki gibi olmuştur.

1. Psiko-sosyal çevre koşulları

- **Mahremiyet:** Günümüz evlerinde çıkarılan imar kanunlarına göre tasarımlar yapılmaktadır. Ancak Diyarbakır kentinde imara aykırı yapılaşmalar evlerin birbirine yakın yapılmasına neden olmuştur. Mahremiyet gereksinimi ihmal edilmiştir. Bir evin penceresinden diğer evin içi çok rahat görülebilmektedir. Bir balkondan diğer evin balkonuna neredeyse atlanabilmektedir. Günümüz evlerinde mahremiyet fonksiyonları belirlenmiş odalarla sağlanmaktadır. Gece ve gündüz bölümleri diye ayrılan günümüz evlerinde yatak odaları ve banyo gece bölümünde yer almakta, misafirden, yabancından ayrılmaktadır.
  - **Davranış Gereksinimi:** İnsan ilişkileri günümüz evlerinde eşit koşullardadır. Oda içinde oturma düzenleri rast gele olmaktadır. Ailede imkanı var ise kız erkek çocukları için ayrı odalar düzenlenmektedir.
  - **Estetik:** Günümüz evlerinde kullanıcının ekonomik durumuna göre semtler, evler seçilebilmektedir. Pahalı malzeme, kullanıcının zevkleri evlerin estetik yapılanmasında önemli rol oynamaktadır.

- Toplumsal: Günümüzde kullanıcılar kendi ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerine göre konut seçmektedir. Orta gelir grubu daha çok sosyal ilişkilerini güçlendirecek, çocuklar için uygun koşullar sunan, iyi alt yapıya sahip toplu yerleşim yerlerini tercih etmektedir. Sur dışında ilişkiler daha az gelişmiş, gelişmişler sur içi kadar yoğun değildir.

2. Kültürel çevre koşulları

- Mahremiyet: günümüz evlerinde imar kurallarına aykırı yapılan yerlerde konutlar birbirine çok yakın konumlanmakta, mahremiyet olgusu göz ardı edilmektedir.
- Kültürel gereksinim: Kültürel yapıları aynı olan veya yakın olan kullanıcıların tercih ettikleri yaşama alanları da aynı olmaktadır.
- Gelir düzeyi : Evlerin buldukları semtlerin tercihi, büyüklüğü, kaliteli malzeme kullanımı gelir düzeyi ile ilgili belirleyicilerdir. Orta halli ailelerde daha çok okula, işe yakınlık evlerin tercih edilme nedenleri iken, gelir düzeyi yüksek olan ailelerde konut büyüklüğü, iyi semt özellikleri aranmaktadır.

3. Fiziksel Çevre koşulları

- Mekansal: Günümüz evlerinde mekan ölçüleri teknolojik gelişmelere paralel olarak yapıım özelliklerine ilişkin farklı büyüklük ve formda olabilmektedir.
- Isısal: İklimin sıcak olması nedeni ile mekanlarda ısısal konforun sağlanması gerekmektedir. Günümüz konutlarında bu durum genel anlamda bir çözüme kavuşturulmamıştır. Konutlarda yönlendirilmeler ihmal edilmekte, daireler, mekanlar rast gele yerleştirilmiştir.
- İşitsel: beton duvarlar işitsel açıdan uygun şartlar sunamamaktadır. Ses yalıtımı gerekli malzemelerle uygun şekilde çözüme kavuşturulmalıdır.
- Görsel: Günümüz konutlarında tek tip cepheler görsel olarak güzel etki yaratmamaktadır.
- Sağlık: Evlerde alanları ve işlevleri belli birimlerin olması ile sağlıklı koşulların oluşumu sağlanmıştır.
- Emniyet: Sur dışı evlerinde evler yüksek duvarlarla çevrilmemiştir. Zemin kattaki pencereler küçük ve demir parmaklıklıdır.
- Temizlik: Gece kısmında yer alan banyo, tuvaletler temizlik birimleridir. Geleneksel de her evde olmayan banyolar günümüz konutlarının hepsinde vardır.

4. SONUÇ

Eski yapılarda, çevresel koşullar kullanıcı gereksinimleri ile birlikte değerlendirilerek günümüzde buradan alınabilecek verilerle yeni tasarımlarda bu ilişkinin doğru kurulması, kullanıcı konforu açısından olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yapının kullanım amacı, farklı kullanıcı gereksinimlerine neden olacağından, tasarıma başlamadan önce yapının türü ve kullanıcı gereksinimleri belirlenmelidir.

Geçmişe yönelik yapılan değerlendirmeler gelecekte meydana çıkabilecek problemlerin çözümünde esas teşkil edeceğinden geleneksel değerler ile güncel değerler kıyaslanarak veri elde edilmesi hedeflenmiştir.

Geleneksel güncel konutlarda kullanıcı gereksinimlerine bağlı olarak oluşan yaşamın ve mekanların karşılaştırılması kısaca aşağıdaki gibidir (Çizelge1).

Çizelge:1 Geleneksel ve Günümüz Konutlarının Kullanıcı Gereksinimleri Açısından Kıyaslanması	
Geleneksel Diyarbakır Evleri	Diyarbakır Güncel konutları
Aile yapısı ataerkil. Ana, baba, çocuklar, gelinler, damatlar hep birlikte aynı çatı altında yaşarlardı.	Aile yapısı çekirdek Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile yapısı.
Diyarbakır Geleneksel evlerinde mekanların birbirine bağlantısını sağlayan asal sirkülasyon elemanı avludur. Yaşam avlu çevresinde dönmektedir	Günümüz konutlarında ise antre ve hol bu işlevi yerine getirmektedir.
Yapı esnekliği(evin büyüyebilirliği) tam var	Yapı esnekliği yok
Aile yaşantısındaki öz birliktelik	Aile yaşantısındaki öz bireysellik
Mekanlar arası bağlantı açık	Mekanlar arası bağlantı kapalı
Yapım tasarım tarzı yerel	Yapım tasarım tarzı küreselleşme
Mahremiyet tam	Aile içinde mahremiyet tam, toplumsal mantık içinde yarı mahremiyet var
Memnuniyet mahremiyet açısından var, konfor açısından yok	Mahremiyet dışı karşı yarı, konfor açısından tam,
geçişler açık	Geçişler kapalı
Donatı elemanları sabit(sedir)	Evrensel Donatı malzemelerinin modern ihtiyaca cevap verecek donatı malzemelerinin kullanımı mekan boyutlarını belirlemektedir.
Görsel olarak dışa açıklık kapalıdır	Görsel olarak dışa açıktır.
Mesleki işlerde avlunun kullanılabilirliği serbesttir. Evde yapılabilecek mesleki işler, ticari anlamda gıda mamullerinin üretimi, salça yapımı, ipek böcekçiliği, halı dokumacılığı	Günümüz konutlarında bu tür işler için hem yer yok, hem de koşullar değişmiştir.
Besin depolama var.	Besin depolama kısıtlı
Yazın aylarında konfor ortamı tam.Her yer serin. Geleneksel malzeme bazalttan yapılan kalın duvar güneş sıcaklığını geçirmemektedir.	Yazın aylarında konfor ortamı betonarme yapılarda yok. Konfor mekana takılan klima ile alakalıdır. Ancak bu durumda tek bir mekan yararlanabilmektedir.
Güneşten korunma tam	Güneşten korunma yok. Konumsal yanlışlıklar var. Yönlendirmeler rastgele.
Çocukların kontrolü tam	Çocuklarda tam kontrol yok
Komşuluk ilişkiler tam-Homojen kültür	Komşuluk ilişkileri kısmen- heterojen kültür
Güvenlik tam, korunaklı	Güvenlik kısmen, zemin katlarda hiç yok

Güneş alabilir (tek-iki katlı oluşu), çöp atıkları toplanıp hamamlarda yakılır. Kanalizasyon tam.	Yapıların yanlış konumlandırılmaları nedeniyle güneş alamama problemi, çöp atıkları problem, kanalizasyon bu çağda bile problemdir.
Aynı kültür içinde birbirine yakın ancak aynı olmayan estetik çözümler var (ekonomik durumla ilgili olarak)	Farklı kültür içinde, monoton, tek tip yapılaşma var.
Konut şekillenmesinde dış cephe açısından kişileştirme (kendileme) var	Konut şekillenmesinde dış cephe açısından kişileştirme (kendileme) yok
Ebeveyn ve çocuk yatma odaları aynı olduğundan mahremiyet az odalı konutlarda sağlanamamıştır.	Mahremiyet açısından ebeveyn ve çocuk yatma odaları ayırımı günümüzde tamdır.

Yaşanılan mekanların, çevresel koşullarla belirlenen kullanıcı gereksinimlerine cevap verebilecek şekilde tasarlanması, kullanıcının konforunu artıracak ve daha verimli olmasına neden olacaktır. Aynı zamanda yaşadığımız mekanlarda geçmişe ait günümüz koşullarına uyarlanabilecek bir takım kültürel izlerde bulunabilmelidir. Geçmişimizi bilerek yaptığımız tasarımlar en doğru en konforlu tasarımların yapılmasına olanak sağlayacaktır..

KAYNAKLAR

1. Aluçlu, İ., (2000), “Özel Sektör yönetim Binalarında (Holdinglerde) Kullanıcı Gereksinimi, Konfor Şartları ve Organizasyona yönelik Sistem İyileştirme Modeli”, Yayınlanmamış doktora tezi, İTÜ. FBE, İstanbul.
2. Aluçlu, İ., Kejanlı, D.T., (2001), “Çevre Koşullarına Bağlı İnsan Gereksinimlerinin Geleneksel Diyarbakır Evlerinde Yaşama Mekanına Yansıması Yapı dergisi sayı:237 Türkiye.
3. Beysanoğlu, Ş., (2001), Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Akkoyunlular’ dan Cumhuriyete Kadar”, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
4. Celal Esad Arseven, (1984), “Türk Sanatı”, İstanbul. s: 104.
5. Cengiz, T., (1993), “Diyarbakır Eski Suriçi ve Surdışı Evlerinde Çevresel Etmeler-Kullanıcı Gereksinimi-Tasarım İlişkisi Üzerine bir araştırma”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, D.Ü. FBE, Diyarbakır
6. Erkman, U., (1982), “Çevre Analizi”, İTÜ Baskısı, İstanbul.
7. Erkman, E., (1982), “Mimari Tasarım için Bir veri Yöntemi olarak Çevre Analizi”, İstanbul, s: 43.
8. Şener, H., (1977), “Geleneksel konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme yoluyla bir yaklaşım”, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, s: 66.
9. Özkan, E., (1976), “Yapım sistemlerinin seçimi için bir yöntem”, yayınlanmamış doktora tezi, Trabzon. s.242.
10. Özyılmaz, H., (2001), “Diyarbakır’daki Yeni Yerleşim bölgelerinde Kullanıcı gereksinimlerinin Konut ve Çevre Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, G.Ü. FBE Ankara.

